

Türklerde Turizm

GİRİŞ

Beş sayıdır sürdürdüğümüz “Turizm Tarihimiz” incelemeleri “modern anlamda turizm” geçmişimize yönelikti. Bu sayıda biraz daha geriye gideceğiz.

Biz, modern “TURİZM TARİHİ” ne yaklaşımımızda “TURİZMİN ÖZÜNÜ SEYAHAT” olarak ele alıyoruz, bu iş Türklerde nasıldı?

Araştırmalar göstermektedir ki, bütün insan toplumlarında yer değiştirme başka yere gitme ve görme, diğer bir deyimle “seyahat” olayı, amacı ne olursa olsun, bireyin ve toplumun kültür seviyesi ve refah durumu ile orantılıdır. Yani uygarlık düzeyi ile çok yakın ilişkilidir. Onun için diyoruz ki, TURİZM TARİHİ MEDENİYETLERİN TARİHİDİR...

İnsanoğlu gezdikçe, gördükçe bilgisini artırmakta ve gezme konusundaki hareketliliği de “Seyahat” ve onunla ilgili yan konuları geliştirmektedir.

Orta Asya’da yaşayan atalarımızın geniş tecrübelere sahip oldukları ve yalnız kendi yörelerinde değil, kıtalararası büyük seferleri icra ettikleri ve sürdürdükleri görülmektedir (Günay ve Çınar 1975: 18).

Mesela Çin’den başlayıp Türkistan üzerinden Anadolu limanlarına ve buradan Finikelilerce denizden Avrupa’ya “İpek Yolu” ile Hindistan’dan başlayıp İran üzerinden aynı limanlara ve doğrudan karadan Avrupa’ya giden “Baharat Yolu”, aslında her yönü ile Türk’ün yarattığı mükemmel bir seyahat işletmesi ve sistemidir.

Diğer taraftan sosyo-ekonomik sebeplere yaslanarak Hunların Orta Asya’dan ta Batı Avrupa’ya ve Baltık kıyılarına kadar uzanan büyük Türk istilası yalnız at üstünde kılıç sallayarak sonuçlandırılmış bir macera kabul edilmemelidir.

Öncü atlı veya yaya büyük ordu birliklerinin Orta Asya’dan Batı Avrupa’ya kadar yaptığı akın hesaplı, planlı bir ulaşım sistemine dayanır. Ordu birlikleri, Batı’ya ulaşıncaya anavatandan kopmuş değildir. Bilimsel bir lojistik sistemi ile Doğu ve Batı birbirine bağlanmış, daha sonra da halk topluluklarının Batı’ya göçleri başlamıştır.

İşte bu hareketlerin hepsi, aslında “seyahat”tir. Dolayısıyla ile seyahatin gerektirdiği ulaşım (nakliyat), konaklama ve muhabere sistemleri kurulmuş ve geliştirilmiştir. Tarihçiler, işi yalnız başına ordu kitlesinin sel halinde akışı gibi olayı dar açıdan ele almaktadırlar. İşin azametini anlayabilmek için, bugünün teknik imkânlarından yararlanarak, elli kişilik bir grubu Ankara’dan İzmir’e kadar götürmek yeterlidir.

Şimdi Türklerin “Seyahat” konusundaki çalışmalarını, ilgilerini belgelerle arayalım:

En eski yazılı Türk Eserleri, 732’de *Prens Yoluğ Tiğ’in’in yazdığı Orhun kitabeleri*, Balasagunlu Has Hacıp Yusuf’un 1069’da *Türk Devlet İdaresi üzerine yazdığı “Kutadgu Bilig” ve Kaşgarlı Mahmut’un kaleme aldığı “Divan-ı Lügati - Türk” tür*. Bunlardan Kutadgu Bilig bize konumuz üzerinde ilginç bazı bilgileri vermektedir (Arat 1947:18).

KUTADGU BİLİG’ de yazarın kahramanı Aytoldı, Hükümdarı merak eder, görüşmek arzusu ile bulunduğu köyden, başşehir göç ve yorucu bir seyahat yapar. Başkente varınca, evvela yatacak bir yer arar ve geceyi bir “MUYANLIK” ta geçirir (Dilaçar 1959:18).

“Muyanlık”, aslında Budist Türklerin “hayır ve yardım yurdu” olarak kurdukları bir konaklama, geceleme tesisidir. O zamanki Budist Türk lehçesinde “MUYAN” kelimesi daha evvel aynı anlama gelen “Punya-Pıyan” bay ve bayandan değişerek “MUYAN” olmuştur. DİVAN-I LÜGATİ TÜRK’ te Kaşgarlı Mahmut bu sözcüğün karşılığını “hayır, hasenat, iyilik” olarak açıklar. Kaşgarlı Mahmut “Muyan sevab; muyanlık ise yollarda gelip geçenlerin su içmeleri için yapılan hayrat” tır, der.

MUYANLIK ile bugünkü “OTEL” denen konaklama kurumlarının ilkinin kuran Atalarımızın bu tesislere sonra RİBAT adını verdiklerini, bunlardan binlercesini, kullandıklarını anlıyoruz. “RİBAT”ın sonraları İran’da geliştiğini ve “KERVANSARAY” adıyla Anadolu’da Selçuk ve Osmanlılarca en mü-

kemmel bir düzeye ulaştırıldığını belgelerle tespit etmek mümkündür. Avrupalılar ise MUYANLIK ve Ribat'ın işini yapan "HOTEL" adlı ilk konaklama kurumunu ancak 1850'lerde İngiltere'de hizmete sokabilmişlerdir.

KUTADGU BİLİG'de "yolcu ve seyahat" hakkında güzel esaslar da buluyoruz. Mesela;

- "Yabancıyı bağışla, onu içir, yedir."

- "Yolcuya iyi davran ey akıllı bilgin."

- "Konak yerinde çok kalmak olmaz. Öbür konaklar nerede?"

Buradaki "yabancı" ve "yolcu" deyimlerinin daha sonra batılı milletlerin dillerinde "Turist" karşılığı kullanıldığını görmekteyiz.

Aynı eserde yönetim ve halkla ilişkiler konusunda da tavsiyeler vardır: "Acunu yönetmek için insanın akıllı olması gerek", "Halk kitlelerini yönetmek için de hem akıl hem yürek gerek" (Dilaçar 1959: 23).

İnsanda inanış, geniş deyiimiyle dini etkilerle seyahat ihtiyacı çok eskidir. Kuran-ı Kerim' de diğer kutsal kitaplarda ve eserlerde de uzun seyahatlerden söz edilir (Hazreti Musa'nın Mısır'dan Beni-İsrail'i alarak Arzu Mevud'a gelişi, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in taşlandığı Taif'e gidişleri, Mekke'den Medine'ye hicretleri, gençliklerinde, Yemen ve Şam seyahatleri gibi). Bütün peygamberlerin manevi inanışlarını yaymak için, halk topluluklarının ayağına gittiklerini görürüz. Ayrıca "Hac" cın bir farz haline getirilmesi, Peygamberimizin Hadis'lerinde seyahat adabı ve seyyaha yardım hususlarının emredilmesi, İslam dininde "SEYAHAT" konusunun diğer dinlere nazaran üzerinde fazla durulan bir husus olduğunu göstermektedir.

Türkler, İslamiyet'e kendi gönülleriyle girdikten sonra gerek Hac farzını yerine getirmek ve gerekse "İlim Çin'de bile olsa gidip öğreniniz" Hadis-i Şerifinin emrini yerine getirmek için (yani hem dini amaç hem de öğrenim amacı ile) en fazla gezen ulus olarak dikkati çekmişlerdir.

Selçuklu'da Alpaslan'la Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türkler (1064) Anadolu'da mevcut gelmiş geçmiş uygarlıkların üzerine yeni bir Türk Medeniyeti oturtular.

Anadolu'ya yerleşme Türkleri, "seyahat" konusunda etken olan pek çok konularla karşı karşıya getirmiştir. Bunlar kısa başlıklarla şunlardır:

- Anadolu'nun coğrafi konumu Anadolu'yu, Doğu ile Batı arasında tabii bir köprü haline getirmektedir. Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya geçen bütün fatihler Anadolu köprüsü üzerinde ve daima birbirinin aynı olan istikametler (yollar) üzerinde hareket etmişlerdir.
- Ortadoğu, bütün dinlerin, dolayısıyla da bütün büyük problemlerin doğuş merkezidir. Bu bölgeye ziyaret veya kutsal merkezlerin ele geçirilmesi için Avrupa'dan ve Asya'dan gruplar, kitleler, bazen de ordular (Haçlı seferleri gibi) Anadolu üzerinden geçmişlerdir.

Hristiyanlar için Efes, Kudüs; Müslümanlar için Kâbe (Mekke) Medine ve Kudüs; Yahudiler için yine Kudüs daima insanların görmeyi arzuladıkları dini merkezlerdir. Kutsal kitaplarda sözü edilen Tufan olayı ve Nuh Peygamberin gemisi Anadolu'yla ilgilidir. Tufandan sonra Nuh'un gemisinden çıkan insanlar yeniden dünyaya yayılmış ve medeniyeti tekrar kurmuşlardır. Hazreti İbrahim'in ateşe atıldığı yer Urfa'dır. Meşhur tapınak Artemis, Efes'tedir. Hazreti Meryem'in son ikametgâhı Panaya Kapulu İzmir'de, ünlü Noel Babanın mezarı Antalya'dadır. Nihayet Hazreti Muhammed'e ait Kutsal Emanetler İstanbul'dadır. Bütün bu kutsal yerler tarih boyunca insanları çeken ve seyahate zorlayan merkezlerdir.

Bütün Hristiyan ve Musevilerin okuduğu Tevrat'a göre Nuh'un Gemisi, Ararat (Ağrı) Dağı'nda, Kuran-ı Kerim'e göre de Cudi Dağı'nda (Mardin'deki Cizre) karaya oturmuştur. Her iki dağ da bizdedir.

Tevrat: "Tekvir-i Mahlûkat (Genesis) Bab, 4. Ayet: Tufanın sürdüğü yüz elli günden sonra sular azaldı. Yedinci ayda, on yedinci gününde gemi (5156 m) Ararat Dağları üzerinde oturdu".

Kuran-ı Kerim XI. Hud Suresi 44. Ayet: "Tufan sonunda yere: Suyu çek ve göğe. Ey gök: Sen de suyunu tut (yağmuru yağdırma) denildi. Su çekildi iş de bitti. Gemi Cudi'ye oturdu" denilmektedir.

Anadolu, Ön Asya'da gelişen medeniyetlerin birçoğunun doğum yeri ve sahibidir. Efsaneler diyarındır. Akdeniz havzası bir tarih hazinesidir. Ama Kuzey Afrika, Yunanistan ve diğer ülkeler ancak iki uygarlığa hitap ederler. Anadolu ise, tarih öncesini dikkate almazsak yüzden fazla uygarlığın beşiğidir. Bazılarını sayabiliriz: Prohitit, Hitit, Hurri, Urartu, Harte, Frig, Lidya, Likya, Bizans, Selçuk

Türk ve Osmanlı Türk gibi. Bu medeniyetlerin kalıntıları ve arkeolojik bakımdan Anadolu dünya insanının tarih boyunca ve şimdi daima merak duyduğu ve bu bakımdan görülmesi gereken bir "Arzi Mevut" olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

İşte atalarımız da, Anadolu'ya bu toprakların özel olarak açıkladığımız askeri ve stratejik, siyasi, ekonomik, teolojik değerlerini, tabiat güzelliklerini iyi değerlendirdikleri için geldiler ve *Hazreti Muhammed'in ünlü Hadisinde övdüğü İstanbul'u fetihle* Türkiye'nin anayurdunu kurma işini tamamladılar.

Bu değerleri elde tutma, genişletme amacıyla Anadolu'ya yerleşen Türk milletinin ve kurulan Türk devletlerinin hepsi "*Seyahat*" ve "*Sefer*" olayı ile çok yakın ilgilenmişler ve bunu geliştiren, kolaylaştıran pek çok eserler buluşlar yaratmışlardır. Bugünün modern turizmin işletme sistemi içerisinde temel kuralları geliştirmişlerdir.

TÜRKLERDE KARAYOLLARI

İsmet İlter (1969) Karayolları Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı eserde şöyle diyor:

"Karayolu ulaşımının hayvanla, arabayla yapıldığı çağların hâtrâsıdır... Türkler, Anadolu'yu yurt edinme çabaları ile beraber, başkentleri çevresinde ve ticaret merkezleri doğrultusunda, iyi bir karayolu ağı meydana getirmişlerdir. Bu karayolu ağınca, o zamanki taşıtların genellikle bir günde gidebilecekleri uzaklıkta (yaklaşık olarak 30-40 km.) yolcuların ve kervanların barınabileceği hanlar yapmışlardır" (İlter 1969:5).

Bu mesafe için "*menzil*" de denirdi. Konaklanan yer için de "*ribat*" lar inşa edilmiştir. "*Ribat*" lar askeri maksatlarla yapılan ve aynı zamanda dini karakteri de olan, küçük korunma yerleridir. Selçuklu İmparatorluğu zamanında 40.000 kadar ribat bulunduğunu tarihi kaynaklar kaydetmektedir. Dünyanın en çok ribat bulunan yeri olan Türk illeri, aynı zamanda misafirperverliği ile de ün salmıştır (İlter 1969:6).

Bu yollar bugün dahi yabancıların ilgisini çekmektedir. "... Yolculuğumuz işte buradan, Üsküdar'dan, Anadolu'nun eski kervan yollarından başlıyor. Türk devletinde bu eski yolların önemi büyüktü. Zaman zaman Roma Askerlerinin açtıkları yolları geliştirmişler. Bugünkü Türkiye'de modern yol yapımcıları da aynı yolu kullanmışlar. Ana yollar hep aynı kalmış. Bunlar Çin ve Hindistan gibi uzak ülkeleri birleştiriyor. Bu yolların

özellikleri de, her şeyden önce hafif dağ geçitleri, sulak yerler, otlaklar ve ırmak geçitleri vermekte..." (Boehringer 1960:12).

Bildiğimiz gibi, ulaştırma sisteminin kan damarları "*karayolları*" dır. Turizmin de can damarları yine karayollarıdır. Bu geçmişte de böyle idi, bugün de böyledir. Karayolları gelişmemiş bir memlekette, ne seyahat yapılabilir ve ne de bugünkü anlamıyla turizm gelişebilir.

Seyahat konusunun gerek ekonomik, gerek askeri ve gerekse sosyal değerini pekiyi takdir eden atalarımızın özellikle Anadolu'ya yerleştikten sonra, çok bilimsel biçimde düzenlenmiş bir karayolu şebekesini inşa ettiklerini ve bunun üzerinde de yine bilimsel verilere dayanan bir konaklama sistemi oturttuklarını görmekteyiz.

Tarih yazarlarımız tarihimizde Osmanlı padişahlarının İmparatorluğun genişlemesini sağlayan seferlerini anlatırken kısaca "Padişah sultan filanca şu tarihinde şuraya seferi hümayuna başladı" derler. *Fakat bu basit açıklamada sözü edilen tarihin en az iki üç yıl gerisinde büyük bir planlama ve hazırlık faaliyetinin bulunduğuna dikkati çekmezler* (Doğan, 1978).

Hâlbuki ordunun insan, hayvan, silah ve malzeme bakımından sefer için teşkilatlanması ve büyük bir lojistik destek hazırlığında bulunduğu gibi, seferin yapılacağı ülkeye doğru her şeyden evvel emin sağlam bir ulaşım sistemi (yol şebekesi, köprüler ve konaklama tertipleri) inşa edildiği bilinmektedir. *Aslında bu hazırlık süresi savaşın kendi süresinden çok daha önemlidir.* Eski askeri, büyük ölçekli haritalarımızda bugün kullanılmayan bu yolların izlerine rastlanır. Mesela İstanbul'da Kadıköy'den Pendik'e doğru giden ünlü bir *Bağdat Caddesi* miz vardır. Aynı caddeye Anadolu'da Bağdat istikametinde pek çok defa yine rastlarız. İşte bu, IV. Murat'ın Bağdat seferi için yaptırdığı tarihi yoldur. Bugün Karayolları İdaremizin planladığı Ankara-İstanbul büyük devlet yolunun güzergahı, bir kısım yerlerde, mesela Ankara Yenimahalle civarında bu eski yolun güzergahına oturmaktadır (İlter 1969:18).

Selçuklu çağında Konya, devlet merkezidir. Karayolu ile Isparta üzerinden Antalya ve Alanya'dan Akdeniz'e, Nevşehir - Kayseri - Sivas - Tokat ve Amasya üzerinden Sinop Limanı ile Karadeniz'e, Sivas'tan ayrılan bir kolla Suşehri-Erzurum-Malazgirt'ten İran'a, yine Eskişehir-İzmit üzerinden Bursa ve İstanbul yönlerine bağlıdır.

Bu yollar Osmanlılar zamanında İstanbul'dan Sofya, Belgrad ve Dalmaçya'dan Avusturya ve Macaristan'a doğru uzatıldı. Daha sonra İstanbul-Vize-Aydı-İsmail istikametindeki yola "Rumeli sağ yolu", İstanbul-Edirne-Sofya-Belgrad istikametindeki yola "Rumeli orta yolu", İstanbul-Selanik yönüne giden yola ise "Rumeli yolu", adı verildi (Aslanapa 1984:63).

Ticari ve askeri araçların dışında "Hac yolu" olarak da, İstanbul'dan başlayan İzmit-İnönü-Kütahya-Akşehir-Konya-Konya Ereğlisi-Gülek Boğazı-Adana-Halep-Şam-Hicaz yolu devamlı olarak işlenen, korunan ve bakılan ana yollardan biriydi. Müslüman Türk hacılarından başka, padişahların Mekke'ye yolladıkları hediye ve Kâbe örtüsünü götüreren büyük "Sürra Alayı" kafilesi de bu yoldan Mekke'ye giderdi. Yolun Kudüs'e kadar olan kısmı da tarih boyunca Hristiyan hacıların da faydalandıkları bir hac yolu idi (Yurdaydın 1977).

Yollar, yalnızca menzil mesafede kurulan konaklama tesisleri ile tamamlanmamıştır. Seyyah Raczynski yol güzergâhlarında bulunan çeşmeleri anlatıyor: "Öğleden sonra yol kenarında duran bir çeşmeye geldik. Bu ülkede hayırsever insanlar, yol kenarlarına çeşme yaptırıyorlar. Yolcu ve yorgun hayvanı başından dinlemeye zorlayan bu suyun tatlı şırlıtısı, üzerimdeki bütün yorgunluğu alıp götürdü. Buna benzer tesisleri Lesbos (Midilli) adasında, İstanbul'un civar semtlerinde, Marmara ve Çanakale Boğazı kıyılarında da gördüm. Pek çoğunda, yaptıran hayır sahibinin adı yazılı kitabe vardı. Tâ dağ başlarına varıncaya kadar bir sürü para harcayarak su tesisleri kurmaları, onların insanlığını göstermiyor mu? Burada Müslümanların, dini şevk ve heyecan ile meşbu olduklarına da işaret etmeliyim (Raczynski 1980:163)."

TÜRKLERDE KONAKLAMA TESİSLERİ

Orta Asya'da atalarımızın kurdukları Mıyanlık, Ribat gibi dünyanın ilk otelleri ve Anadolu Türklerinin yaygınlaştırdıkları kervansaray gibi dünyanın ilk motellerinin, bugünkü turizm anlayışına çok benzeyen bir konaklama sistemini geliştirdikleri ve uyguladıkları görülmektedir.

Ögel'e göre (1985), Türkler kervansaray anlayışını Anadolu'ya geldikten sonra öğrenmediler. Türkler daha Orta Asya'da iken, dünyanın en büyük kervan yolları sayılan İpekyolları Türklerin oturdukları şe-

hirlerden geçiyordu. Türkler ile mahalle komşuları, bu kervanları ağırlıyor ve ondan sonra da yola vuruyorlardı. Kervansaray, bir konak yeridir. Bir gece geceleyp dinlenmek için kullanılan bir yerdir. Eski Türklerde geceleme ve menzil yeri için söylenen, eski ve çok derin bir manası olan iki söz vardır: *Tüş ve konak* (Ögel 1985:381).

1. "Tüşmek", yani "düşmek", eski Türklerde attan inip gecelemeektir. Yolcuların "konaklama zamanı" için ise, XI. yüzyıl Türkleri, tüşlük ödhi derdi. "Tüşlük ödhi, yolcuların dinlenmek için attan indikleri, gece yarısından sonraki zaman" demektir. Yalnızca Tüş ise, "eğlek, durak, yolculukta dinlenilecek yer ve konulacak zaman" demektir. Kutadgu Bilig'de ise insanoğluna, "Bu dünya bir konak yeri, sen ise kendini bir kervansaray", yani, "Bu acun tüşün ol sen argış sanı", deniyordu. Burada konak yeri, tüş sözü ile karşılanıyordu. Tüş sözü Türklerde, öğle manasına da geliyordu. Bu sebeple, yolcuların, öğle yemeği için attan inmelerine de, tüşlük deniyordu. Babür Şah, Hindistan akınında "bir yarım günlük yol" için, tüşçilik yol, yani "bir öğle yemeklik yol" diyordu. Anadolu'da ise, öğle yemeğine kalacak derler. *Öğle yemeği, her işte bir konaklama ve eğlenme çağıdır.*

2. "Konak" ise, Türkçe konmaktan gelir. Anlayış ve söyleniş yerleri, çok geniştir. Sürekli olarak konmak, bir yeri yurt edinmek de, bir gece için bir eğlege konmak da, yine konmak sözü ile karşılanıyordu. XI. yüzyıl Türkleri, hem yurt edinilen ve hem de, bir gece için konulan yer için, daha çok konum diyordu. *Kırgız Türkleri ise, "geceleme için durulan yere", konuş adını veriyordu.* Hep beraber konaklayanlara da konuştaş deniyordu. Eski Moğollar da, -Türklerin tesiri altında kalarak- akşam yemeği için duraklamaya, konaklaku (Konakla-ku) diyordu. "Konak" sözü, nedense eski Türk kaynaklarında az görülüyordu. Fakat Osmanlı Türklerinde bu söz "geceleme yeri" olarak çok yaygındır. XIV. yüzyılda Orta Avrupa'da oturan Kuman Türkleri de, "geceleme yeri" için, konaklık diyordu. Derleme sözlüğüne göre, Anadolu köylerinde "konak yeri" karşılığı olarak, "eğlek, konarga, konulga, konum, uğrak" gibi, her biri birbirinden güzel ve orijinal sözler söylenir. "Konuk" da bir gecelik misafirdir. Bu sebeple, XI yüzyıl Türkleri "ol konukug evde tünetti", derken "o, konuğu evinde geceletti" demek istiyordu.

"Mıyanlık ve "misafirhane": Karahanlı Türklerince mıyanlık sözü, "misafirhane" demektir. Mun-

gattı munyanlıkta, "misafirhanede misafir etti" manasına geliyordu. Aslında buyan, muyan sözleri ile manası, Uygurların eski Budist anlayışlarına dayanıyordu. Bununla beraber; XI. yüzyılda Türkler de, Uygurlar gibi munyan sözünü, "sevap, hayır ve hasenat" manasında kullanıyordu. Yollarda yolcuların su içmeleri için yapılan çeşmelere de, munyanlık diyorlardı.

Yine "konuk", hem misafir hem de misafir edilecek yer manasına geliyordu. Elgin ise, hem yolcu hem de misafirdir. Uma, umulmadık bir anda gelen misafirdir. Tegdi, daha çok bir ziyaretçi idi.

"Kermen-saray" deyişi, Türklerde XIII. yüzyılda görülür. Türkler, kervan veya karhan sözünü Türkçeleştirip, kermen yapmıştı. İlhanlı çağında Anadolu'da yazılmış olan "Caca Bey Vakfiyesi" içinde de kermensaray sözünü görüyoruz. Kuzey Türkleri arasında kermen sözü daha çok, "şehir ve kale" anlayışı yerine geçmiştir. Orta Asya'da kervansaraylar, etrafı duvarlar ile çevrilmiş, çarşı ve pazarlardan meydana geliyordu. Eski Mısır ve Kıpçak Türk Kültür çevresinde ise, kermen, "şehir" demekti. Orta Avrupa'daki Kuman Türklerinde de kermen, "kale ve şehir" manasına geliyordu. *Eoliya Çelebi de, kuzeyde gezerken, "yedi yüz adet kermenler ve ufak kermen"* den, söz açıyordu. Her konuda bilinçli olan *Ahmet Vefik Paşa* ise, kermen veya kerman sözlerini, "Türkçede hisar manasıdır. Akkerman, Karakerman, Kermankaya gibi" diye yorumlamaktadır.

"Rabad" deyimini ise Türkler arasında, oldukça erken çağlarda girmiş gibi görünmektedir. Türkler, bu Arapça sözü, ribat yapmıştı. *Edip Ahmet Mahmut Yükneki*'nin Uygur yazısı ile yazmış olduğu ve Rahmeti Bey tarafından yayınlanan *Atebetülhakayık*'da şöyle deniyordu: "Bu acun ribat ol tüşüp koçgülüg / ribatka tüşüglü tüşer keçgülüg". Yani, "Bu dünya bir kervansaraydır, oraya göç-üglü olarak inilir / Kervansaraya inen ise, geçici olarak iner (Ögel 1985:381-386).

KERVANSARAYLAR

Kervansarayların Türk "Seyahat Tarihi" içerisinde olduğu kadar; siyasi, askeri, ticari tarihi içerisinde ve tabii sanat tarihi içerisinde de o kadar önemli bir yeri vardır ki, "Kervansaraylar" üzerinde özellikle durmadan edemiyoruz.

Önce günümüze gelelim ve günümüzün turistik konaklama tesisi tiplerinden motelleri tanıyalım.

Merkezi Monte-Carlo'da bulunan Uluslararası Turizm Akademisi' nin 1950' de yayınladığı "Uluslararası Turizm Sözlüğü" ne göre motel, büyük ulaştırma yolları üzerinde kurulmuş olan geceyi orada geçiren otomobilli turistlere arabalarını yakında bulundurmaya imkânı veren pavyon topluluklarıdır. Pavyonların odaları pek konforlu ve üstelik lüks olabilir" (Çoruh 1983:91-92).

Turizm Vasıfları Yönetmeliği 'ne göre de moteller, büyük yerleşme merkezlerinin dışında karayolları üzerinde ya da karayollarına bağlantısı olan, doğal ve tarihsel değeri olan yerlerde kurulan, araçlarıyla seyahat edenlerin konaklamalarına imkân veren ve özel araç koyma yeri bulunan kuruluşlardır.

Demek ki motellerin ilk atası "Kervansaraylar" dır. Ama yalnız o kadar mı? Mehmet Önder (1988) diyor ki:

"Kervansaraya sığınan kervan ya da yolcu bilir ki, devletin güvenliği altındadır. Canından, malından emindir. Devlet, ticaret kervanlarının güvenliğini yalnız kervansaraylarla sağlamaz. Ülkenin sınırına giren her kervan, ülkeden ayrılmaya kadar devletin gözetimi altındadır. Zarar gören, soyguna uğrayan kervan malları devlet hazinesinden ödenirdi. Özellikle Selçuklular döneminde ticari mallar taşıyan kervanları baskınlardan korumak, onlara güvenebilecekleri konak yerleri sağlamak, konakladıkları yerlerde her türlü ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yapılan büyüklü küçüklü kervansarayların ocakları her zaman tüter, ayrıca buralara uğrayan fakirler, garipler doyurulur, hastalar tedavi edilir, çıplaklar giydirilirdi (Önder 1988)."

Anadolu'daki Selçuklu Kervansaraylarının en büyüğü, Konya Aksaray yolu üzerindeki Sultanhanı Kervansarayı idi. Bu kervansaray, aynı zamanda Selçuklu mimarisinin, mimaride taş işçiliğinin şaheseri sayılır. Bu kervansarayın vakıf gelirleri çok zengindi. Bir orduyu üç aya yakın bir süre besleyebilecek yiyeceği her zaman depo edilmişti. Yolcuları rahat ettirebilecek her şey düşünülmüştü. Berberi, kunduracısı, terzisi, sağlık yurdu, hamamı, aşhanesi, fırını, ahırları, samanlığı, arpalığı vardı. İrk, din farkı gözetmeden hizmet verilmesi ve karışığında bir şey alınmaması kesin bir kuraldı (Önder 1988).

Kervansaraylarla ilgili yabancı seyyahların gözlemlerini inceleyelim. Djevad 'a (1965) göre:

"... Umumiyetle bir Türkün dindarlığı seyyah veya tüccarların geçerken dinlenip serinlenebilmeleri için pınar başlarına ağaç dikmesi, yol, köprü ve çeşme inşasıyla tezahür eder. Bütün bu hayrat arasında en çok rastlanana münhasıran ticarete tahsis edilmek üzere inşa

edilen kervansaraylardır. Türkler kendi evlerini balçık ve latadan inşa ettikleri halde kervansarayları en sağlam taşlardan yapmakta, geniş avlular tahsis etmekte ve her türlü yangın veya baskın tehlikelerine karşı ticareti vika-ye maksadı ile sağlam demir kapılarla donatmaktadır. Bu hanlar din, içtimai seviye ve vasıflarına bakılmadan herkesin istifadesine açıktır. Öyle ki bu hanlarda en fakir bir insana bir oda tahsis edildiği gibi, en zenginine de daha fazla oda verilmez" (Djevad 1965:149).

Türkiye'de 1552-1556 yılları arasında geçirdiği seyahati anlatan Sunz'da (1977) kervansarayların ücretsiz olduğunu vurguluyor.

"Kervansaraylar parasızdır. Aulularda kurulan barakalarda gerekli şeyler satılır. Arpa, odun, pirinç, saman bulunur. Oranın hayvanları açlığa tahammül ediyorlar. Gündüz değil, gece yem yiyorlar" (Sunz 1986:57).

Busberg (1953) Kanuni Devrinde Kervansaraylar için şunları söylüyor:

"Nişte umumi misafirhanede Türklerin tabirince, kervansarayda kaldım. Bu taraflarda en çok alışılan konaklama şekli budur. Kervansaray, genişliğine bakarak, uzunluğu daha fazla olan kocaman bir binadan ibarettir. Ortada eşyalar, develer, arabalar için açık bir yer vardır" (Busberg 1953: 25).

Derncwam (1987) Kervansaray'ları şöyle tarif ediyor:

"Yine burada etraftaki eski binalardan alınan taşlarla yapılmış güzel bir kervansaray gördük; dörtgen şeklinde, içinde oldukça büyük bir avlusu var. Sağ ve sol kanatlarında tavan kemerli hücreler var. Her hücrenin bir ocağı ve kapısının yanında avluya bakan küçük bir penceresi var. Hücrelerin eni ve boyu dörder metredir. Yüksekliğine gelince insan eliyle rahatlıkla tavana ulaşabilir. Giriş katındaki hücreler kemerli değil; yontulmamış kaba tahtalarla kaplı. Bu hücrelerin üstünde, yine ocakları bulunan, tahtadan yapılmış diğer hücreler görülmekte. Dar bir koridor bütün hücreleri çevreliyor. Bu hücrelerde dış tarafa bakan pencere yok. Kervansaraya büyük bir kapı ile giriliyor. Bu kapı o kadar büyük ki, insan bunun içinde bir kilise holünde, oturuyormuş gibi oturabilir. Kapının tam karşısında atlar için, yere gömülmüş gibi bir ahır yapımlar..." (Derncwam 1987:28).

Bütün bu seyyahlar, benimseseler de benimsemeseler de kervansarayların temel özelliklerinde birleşmektedirler.

- 1- Kervansaraylar sosyal amaçla hayır için inşa edilmişlerdir.
- 2- Kervansarayların yapımına özen gösterilmiştir.
- 3- Kervansaraylar din, ırk, sosyal seviye gözetmeden herkesin istifadesine açıktır.
- 4- Kervansaraylar ücretsizdir.

Kervansaraylar devesi, insanı ve bütün yönü ile bir kervanı içine alan yediren, içiren, ikmal ve tamir bakımlarını yapan büyük bir Türk "konaklama" tesisidir. Bunlara yerel olarak bazen (SULTAN SARAYI) da denmektedir.

Kervan 'a gelince: Farsçası (Karban)'dır. Bu söz, Avrupa dillerinde de (Caravan) olarak yerleşmiştir. Uzun yollarda, birbirinin desteğinden yararlanarak birlikte seyahat eden deve, katır, at ve insandan oluşmuş büyük kabilelerdir. O devirlerin bütün insan ve ticari malzeme nakliyatı bu kabileler içerisinde güvenle yapılırdı. Kervanların kendilerine hak hukuk esasları ve gelenekleri vardı. Bugünün TIR sistemi ile turizmde kullanılan (karavanlar) tarihi kervanların modernize edilmiş bir türüdür.

Kervansarayların mimarisi "saray" mimarisini yansıtır biçimde birer sanat harikasıdır. Kervansaraylarımız üzerine araştırma yapan Alman âlimi Kurt Erdman; ahırlarının kapılarının bile birer sanat eseri olduğunu görünce "Bu ahır kapılarını Avrupa'da ancak katedrallerin kapılarında görebilirsiniz" demektedir. Kervansaraylar, bölgelerin coğrafi ve güvenlik koşullarına göre ya dört köşe ya da bir ağız açık üç kanatlı (U şeklinde) inşa olunurlardı. Van bölgesindeki kervansarayları taştan ve kale gibi savunmaya elverişli, Konya bölgesindekiler kerpiçten ve U biçiminde görmekteyiz (Yetkin 1962).

Her kervansarayda sarnıç, şadırvan, mescit, hamam, revir, bakkal dükkânları, aşhane, kilerler, depolar, tavla ve ahırlar, nalbant, saraç, demirci, arabacı, ayakkabı tamircileri ile hekim (tabip) ve baytar gibi tesis ve yardımcıları bulunurdu. Buralarda insanlar ve hayvanlar dinlenir, vasıtalar tamir olunurdu. At ve araba değiştirilmesi de mümkündü. Bugün Almanya'da otobanlar üzerindeki Gust-Hous denilen merkezlerde otel, motel, lokanta, çeşitli alış-veriş yerleri oto tamircisi servisi, yakıt ikmal sistemi, sıhhi servisler ve saire bir araya getirilerek bizim kervansaray fikri tekrarlanmıştır. Kervansarayların iç avlularının tam orta sına gelen yerde genellikle bir "Köşk mescit" yapılırdı. Hindistan'daki anayol kavşaklarında da bu biçimde Budist mabetleri görülür. Köşk mescidin alt kısmı kervanların geçmesini engellemeyecek gibi dört kemerle açık bir tonoz şeklindedir. Yüksekte kalan mescitte daima sükûnet içinde namaz kılınabilirdi (Aslanapa 1984:86).

Kervansaraylarda odaların avluya bakan yönde duvarları yoktu. Her odada bir ocak bulunurdu.

Kervansarayların kendisine has bir yönetim sistemleri mevcut idi. Tümü sultanlar tarafından veya zengin hayırseverler tarafından tesis edilmiş Vakıflardı. Böylece Orta Asya'daki "Muyanlıkların" temel prensibi muhafaza edilmişti.

Yemek menüsü de belirliydi. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Ulukışla'daki Öküz Mehmet Paşa Kervansarayını tarif ederken "Kale gibidir, 170 ocaklıdır. Harem odalığı, 300 atlık ahır, havuz, imaret, kiler darül it-amı vardır. Her akşam ocak başına bir sini ile beş tas bulgur çorbası, beş ekme, her at başına bir torba yem verilir. 300 dükkân ve hamamı vardır" demektedir. Kervansarayların masrafları, vakıflardan karşılanırdı (Zillioğlu 1969: 27-28).

Her vakfın özelliğine göre vakıf yapanın vakıfnamesi kervansaraydan yararlanma şartlarını açıklardı. Bu şartlar arasında buradan gelip geçen "hür, köle, kâfir ve Müslüman kadın ve erkek her yolcuya" hizmet şartı vardı.

Kervansarayın "yönetimi", bir "İdare Kurulu" tarafından yapılırdı. Bu kurulda Genel Müdür seviyesinde bit idareci, bir de Müfettiş bulunurdu. Bunlar masrafları ve yönetimi denetlerlerdi. Müfettiş yılda 500 dirhem gümüş ve 5 tona yakın buğday, genel müdür de 360 dirhem gümüş, 2,5 ton buğday tahsisatı alırdı. Hanın bir de adına "muzif" denilen müdürü vardı. Ayrıca bugünkü "ön büro ve resepsiyon" işlerini gören "Hancı" bulunurdu (Akozan 1963:136).

Hancı; yolcuları karşılar, yiyecek ve yatacak yer gösterirdi. Bütün bu vazifelerin maaşlarının tatmin edici olması temel prensiplerlendi (Bugün de bir turistik tesisin personeli tatmin edilmezse, kısa zamanda umulmayan üzüntüler baş gösterir ve başarısızlığa uğranılır).

Akşamları belirli saatte Kervansarayların kapıları kilitlenir, kulelerde ve civarda güvenlik tedbirleri alınır. Sabahları kapılar belirli saatte açılır, mehther vurulur (çalınır) ve kapıda bir selamtleme töreni yapılırdı. Hancı, Kervansaraydan ayrılanlara "mal ve mülklerinin tamam olup olmadığını" sorar, yüksek sesle olumlu cevap alınca kapıları açardı. Yolcular geceleyip, dinlendikleri ve yediklerine karşı topluca "sadece kervansarayı yaptıranın sağlığı veya ruhu için dua ederek" borçlarını ödemiş olurlardı (Ayrıca herhangi bir ücret alınmazdı) (Yetkin 1962:76).

Kervansaray, imparatorluklarımızda yalnız seyahalara yolcu ve tüccarlara rahatlık sağlayan basit

bir konaklama tesisi değildir. Toplumun ileri seviyesini de gösteren sosyal bir tesistir. O dağ başlarında, ıssız ovalarda bazen tek başına devletin huzurunu, güvenini temsil eden bir abide gibi kendini gösterir.

İncelemelerimize göre, bugün yolculuklarda para karşılığı sağlanan güvence, yani "sigorta sistemi" o zamanlarda devletin otoritesi ile temin edilirdi. Kervanları soyanların cezası, çok ağırdı. Soyulan ve malını kaybeden kervanın zararlarını, sultanlar devlet hazinesinden ödemeye mecburdular.

Kervansaray (Orta Asya'dayken Ribat) yaptırmak "para bastırmak" gibi Sultan olmanın, devlet reisi olmanın hak ve mecburiyetlerinden idi. Her sultan cami, köprü gibi ismini tarihe götürecek bir kervansarayı da inşa etmek zorunda idi.

Sosyal nitelikli Türk kervansarayı bin yıla yaklaşan bir ömür sürecine sahiptir. Türkler de sosyal nitelikli kervansarayların bol miktarda inşası XVII. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Osmanlılarda kervansaraylarla birlikte, gelir sağlama esasına dayalı şehir içi hanları da bol miktarda yapılmıştır. XVIII. yüzyılda yeni kervansaray inşası azalmış, XIX. yüzyılda ise bazı istisnalar bir yana yeni kervansaray tesisleri kurma işi terkedilir hale gelmiştir. Sosyal nitelikli kervansaray inşa geleneğinin XIX. yüzyılda özellikle Tanzimat'tan sonra terkedilir duruma girmesinde devlet ve toplumun iktisadi durumundaki zafiyetin, miri topraklar rejiminden şahıs mülkiyetindeki topraklar rejimine dönülmesi üzerine zengin vakıf tesisleri yapma imkânının artık bulunmayışının bu arada özellikle buhar devrine girilmesi dolayısıyla nakliye sisteminde değişiklikler meydana gelmesinin, uzun yolların artık kervanlarla değil demiryolları ile aşılması devrinin başlamasının ve daha bazı etkenlerinin rolü vardır. Sosyal nitelikli kervansaray inşası azalır ve nihayet terkedilirken, gelir sağlama amacını gözetken şehir içi hanları inşası devam etmiş, hatta yeni sosyal ve iktisadi şartlara uyan biçimler içinde bunların miktarı daha da artmıştır.

Bugün çoğu yıkılmaya yüz tutmuş dede yadigârı Kervansaraylarımızın restore edilmeleri, kurtarılması ve modern tesisler haline getirilmesi, hem milli bir görev, hem de turistik ilgiyi çekecek başlıca konulardandır. Edirne'deki Koca Sinan'ın eseri "Rüstem Paşa Kervansarayı" ve Çeşme'deki "Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı", bu anlayışın güzel uygulamalarıdır.

Meşhur Kervansaraylarımız arasında şunları sayabiliriz: Aksaray'da Sultan Han ve Alay Han, Gebze'de Koç Lütfü Paşa Kervansarayı, Bünyan'da Karatay Han, Sivas yakınında Sultan Hanı, Antalya'da Şare Paşa ve Alara Hanları, Konya civarında Kadın Han, Aksaray-Kayseri arasında Öresin Han, Konya-Afyon arasında İshaklı Hanı, Kırşehir-Akşehir arasında Kesik Köprü Hanı, Gaziantep'te Mecidiye Hanı.

HANLAR

Türk konaklama tesislerinin şehir ve kasaba içinde bulunan tipleridir. Nüfus artışı ve şehirlerimizin çoğalmasıyla şehirlerarasındaki kervansaraylardan bazıları da zamanla şehir içinde veya yanında kaldılar. Bunlar kısmen konaklama amacı ile kullanılırken, kısmen de bugünkü anlamıyla çeşitli satış yerlerinin birleştiği merkezler haline getirilmektedir. Bugün Amerika'da ve yeni yeni Avrupa'da Devlet Karayolları üzerinde ve şehirler dışında ekonomik sebeplerle bu biçim alış-veriş merkezleri kurulduğu görülmektedir. Bu anlayışın da başını, tarihini Anadolu'da Kervansaray ve Hanlardan dönmüşen bedesten ve iş hanlarında buluyoruz.

Kervansaray genellikle bir vakıftır. Kazanç müessesesi değildir. Hanlar ise, kısmen böyle, kısmen de özel teşebbüs malıdır. Ticari kurumlardır. Ücret ödenerek kalınabilir. Kervansarayların bulunmadığı yol boyu köylerinde yegâne konaklama tesisidirler. Kervansarayların yatma odaları kapalı değildir. Mahremiyeti olamaz. Buna karşı hanlarda aile için özel odalar bulunur (Aslanapa 1984:186).

Sefer yapılacak istikamette önceden planlanarak yapılan yollar üzerinde ordunun ikmal ve konaklaması için üsler hazırlanması bir usul idi. Hatta yukarıda anlattığımız Kervansaraylar da önce ikmal üssü (menzil tesisi) olarak yapılır sonra sivil maksatlar için kullanılırdı. Bu arada padişahın gecelemesi için de özel Sultan konakları yapılırdı (IV. Murat'ın Diyarbakır'daki Konağı hala sağlam ve kullanılır haldedir. Bu konağın bodrumu bugün bile yüzlerce yağ tenekesini yazın sıcaklığına karşı koruyabilmektedir). Çorlu, Lüleburgaz, Edirne'de saray yavrusu bu konaklardan sefer esnasında padişahlar yararlanmışlardır. Bunlar daha sonra han olarak kullanılmışlardır.

Hanlarla ilgili olarak da bazı seyyahların intibalarını öğrenelim: De Busberg (1953):

“Kervansaraylarda gizli ve hususi bir hayat sürmeye imkân yoktur. Burada her şey açıktır; her iş açıkta yapılır. Bazen de bir Türk hanında kaldığım oluyordu. Bunlar daha geniş... Ayrı ayrı yatacak odaları var... Cidden büyük binalar. Hancılar, Hristiyan, Yahudi, zengin, fakir herkesi misafir eder, hiç kimseyi reddetmezler. Kapılar herkese aynı şekilde açıktır. Paşalar, sancak beyleri de seyahatlerinde bu hanlara inerler. Sanki kral sarayı imiş gibi ben de bu hanlarda birçok resmi kabuller yaptım. Hana inen herkese istinasız yemek verilir. Yemek zamanı gelir gelmez, bir hizmetçi kocaman bir tahta sini ile ortada görünür. Sininin ortasında bir sahan, sahanın içinde etli bulgur (etli pilav) bulunur. Ekmekler sahanın etrafına dizilmiştir. Bazen de bir parça bal gömeci vardır (De Busberg 1953: 25).”

Thevenot (1978):

“Şehirde, rahiplerin manastırlarına benzeyen ve han diye isimlendirilen birçok büyük bina vardır. Hanlarda büyük kare şeklinde bir avlu, bunun ortasında büyük havuzu ile birlikte bir çeşme, avlunun çepeçevre etrafında kemerler ve bunların altında da duvar boyunca uzanan; eşit büyüklükte ve her birinin ocağı olan odalar bulunmaktadır. Bu kemerler altta olduğu gibi, avlunun etrafında yer alan bir galeriyi taşırlar ve bu galeride de alt kattaki gibi odalar bulunmaktadır. Bu hanlar tüccarların kalması için yapılmıştır” (Thevenot 1978:71).

Hanların daha ziyade “otel özelliğini” taşıdığını görmekteyiz. Kervansaraylarla mukayese ettiğimizde:

1. Daha ziyade büyük yerleşim birimlerinde kurulmuş olduklarını,
2. Odalarının daha düzenli olduğunu,
3. Kişilere ait hanlar da bulunduğunu,
4. Bir kısmında ücret alındığını,
5. Ticari hayatta etkili bulunduğunu, görmekteyiz.

HALKIMIZIN SEYAHAT ANLAYIŞI VE SEYAHAT TERBİYESİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Bir ülkenin, herhangi bir konu üzerindeki ilgi seviyesini evvela halkının o konuya gösterdiği ilgi, heves ve sahip olduğu bilgi ile ölçmek gerekir. Mesela İngiliz milletinin denizci olarak bilinişinin başında donanmasının büyüklüğü değil, İngiliz halkının deniz ve denizcilik sevgi ve ilgisi yer alır.

Seyahat ve seyahatle ilgili konularda Türk'ün özellikle Anadolu'da yarattığı maddi eserler bir yana, bu milletin seyahat konusu ile ilgisine, gelenek ve göreneklerine, adetlerine göz atmak yararlı olur.

Türk atasözleri ve folkloru, Türk milletinin her konudaki görüş dilek ve düşüncelerini özlü ve çok veciz şekilde yansıtır. Atasözlerimizde seyahat ve

seyyah konusunda bilebildiklerimizi sunalım.

- Çok okuyan değil, çok gezen bilir.
- Davetsiz gelen döşeksiz oturur.
- Kal demesi kolay ama git demesi güçtür.
- Gönülsüz yenen aş, ya karın ağrıtır, ya baş.
- İğneyi kendine, çuvaldızı ele batır.
- Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.
- Ne ekersen, onu biçersen.
- Nerde hareket orda bereket.
- Bir defa görmek bin defa okumaktan yeğdir.
- Bir kere aldanan, ikinci kez aldanmaz.
- Gelen pašam, giden ağam.
- Gezmekten hevesini alsa, deli alır.
- Misafir gelirse, saadet gelir.
- Misafir on kısmetiyle gelir, birini yer dokuzunu bırakır.
- Gidiş yolunu has tut, dönüşü gerçek olsun.
- Garibe bir selam, bin altın değer.
- Ev sahibi çorbanın tuzsuz olduğunu bilir.
- Çok yaşayan değil, çok gezen bilir.
- Azıksız yola çıkanın iki gözü el (başkasının) torbasında kalır.
- Yola çıkarken yazın çocuğunu, kışın azığını unutma.
- Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.
- Dağ ne kadar yüce olsa yine yol üstünden aşar.
- Danışan dağı açmış, danışmayan yolu şaşmış.
- Gidip de gelmemek var, gelip de görmemek (bulunmamak) var.
- Görünen köy, kılavuz istemez.
- Her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu vardır.
- Tebdili mekânda, ferahlık vardır.
- Rüzgârın önüne düşmeyen yorulur.
- Yolcu yolunda gerek (Aksoy 1966; Par 1982).

Seyahat ve seyyah konusunda, halk hikâyelerimizden Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Emrah ile Selvi gibi âşık hikâyelerinde (ki her biri âşık delikanlının, sevgilisinin peşinde elinde sopası, ayağında çarığı, sırtında dağarcığı baştanbaşa bir kovalamaca, bir seyahattir). Nasrettin Hoca fıkralarında da pek çok ve esaslı fikirleri kapsayan espriler buluruz.

Bir Halk şairimizin ünlü bir (Avşar Turna Türküsü) var. Hayalindeki turna kuşlarını uçuşturarak, Anadolu'daki yolların yönlerini, görülecek biçimde anlatır.

Üç turna kaldırdım Yozgat Dağından

İzin aldım pašasından beyinden,
Kerkenez belinden, Çavuş köyünden
Ilıca hamamına uçun turnalar,

Kırkpınar'dan gider Kırca'nın yolu

Bir firkat geldi de ben oldum deli,

Örtülü'den gider Marabuz yolu,

Kelendere selam eylen turnalar (Başgöz 1968; Makal 1974; Cunbur 1985).

Yolcu ve Seyahat konusu üzerinde Türklerin İslamiyet'ten önce esasen sahip oldukları gelenek ve göreneklerinin, bu dine girdikten sonra da, daha köklü biçimde sürdüğü görülmektedir. *Dinimizde oruç ve namaz gibi farzlarda bile yolculuklarda (seferilik) tanınmıştır.* Diğer dinlerde bu hoşgörü görülemez. Kudreti olan için ömründe asgari bir kez "HAC" sebebiyle Kâbe'ye gidilmesi farzdır. Bu kural dünya üzerinde milyonların hareketini sağlar. Esasen milli geleneklerimize göre de kapılanana "yolda kalmışa yardım" için ayetlerimiz de vardır. Bu sebeple bugünde en ufak köyümüzde bile bir konuk odası ve evi bulunmaktadır. Buraya gelen "Tanrı misafiri" ne köyce ikram edilir. Türkün evine giren herkes "Tanrı misafiri" dir. Kim olursa olsun saygı görür, olumsuz davranışlar bile olsa hoşgörü ile karşılanır. Hatırlı konuk ile sofraya oturulmaz, ona hizmet edilir. İmkânları en az olanımızın evinde bile, en iyi oda ve eşyamızı "misafir odası" olarak konuklarımıza ayırırız. Batıda hu biçim odaların ismi "Living Room" yani (oturma odası)'dır. Onlar bizler gibi misafirlere öncelik tanımaz.

Şehirlerarası yollarımızda araç arızaya uğrayınca, kaza geçirene karşılıksız yardım edilir. Yollarımızda birbiriyle karşılaşan halkımızın "Uğur ola, selamünaleyküm, günaydın" demeleri ve hatır sormaları yaygın adetlerimizdendir (Ancak maalesef bu adetlerimiz de giderek ortadan kalkmaktadır!..).

Yine yakın kuşaklarımızın pekiyi tanıdığı şairimiz Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" adlı eserinde, yalnız şiir ve edebiyat yapılmaz, o şiirde Anadolu'daki yolu, kervansarayı, han ve kervansarayda konaklayan Türk yolcularının yaşama özelliklerini, kısacası, Anadolu'nun seyahat ve seyyahının tarihini de buluyoruz:

Yağız atlar kişnedi, meşin kırbaç şakladı,
Bir dakika araba yerinde durakladı.

Neden sonra sarsıldı altımda demir yaylar,
Gözlerimin önünden geçti kervansaraylar

Yanımızdan geçiyor ağır ağır kervanlar,
Bir derebeyi gibi kurulmuş eski hanlar,
Biz bu sonsuz yollardan, varıyoruz gitgide,
İki dağ arasında boğulan bir geçide.

Ey köyleri hududa bağlayan yaşlı yollar,
Dönmeyen yolculara ağlayan yaşlı yollar,
Ey garip çizgilerle dolu han duvarları,
Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları.

Görüyoruz ki, "Turizm Olayı" veya "seyahat", milletimize hiç de yabancı değildir. Türk hars ve kültüründe seyahatin ayrı bir rolü ve önemi vardır.

Türk milleti tarihi boyunca bu olayla iç içe yaşamıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, F. (1963). "Türk Han Ve Kervansarayları" Türk san'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri. İstanbul: Berksoy Matbaası.
- Aksoy, Ö. A. (1966). Atasözleri ve Deyimler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Arat, R. R. (1947). Kutadgu Bilig. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Aslanapa, O. (1984). Türk Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başgöz, İ. (1968). Türk Halk Edebiyatı Antolojisi. İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Boehring, J. (1960). Auf Kawawanenstrassen Anatoliens. Münih: Verlag F. Bruckmann
- Cezar, M. (1987). Türk Tarihinde Kervansaray. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Cunbur, M. (1985). Karacaoğlan. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Çoruh, S. (1983). Turizm Dersi. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- De Busbereg, G. (1953). Kanuni Devrinde Bir Sefirin Hatıratı (Türk mektupları). Ankara: Serdengeçti Neşriyatı.
- Derncwam, H. (1987). İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dilaçar, A. (1959). Kutad Kubilig İncelemesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Djevad, A. (1965). Yabancılara Göre Eski Türkler. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Doğan, L. (1978). Matrakçı Nasub ve Eeri, Dünya Gazetesi, (27-28 Ocak).
- Günay, Ş. ve Çınar, T. (1975). Genel Turizm Bilgisi. Ankara: TTYÖO Yayını.
- İlter, İ. (1969). Tarihi Türk Hunları. Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Yayını.
- Makal, T. K. (1974). Dadaloğlu. İstanbul: Toker Yayınları.
- Ögel, B. (1985). Türk Kültür Tarihine Giriş. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Önder, M. (1988). Mimari Şaheserlerimiz, Tercüman (18 Ocak).
- Par, A. H. (1982). Atasözleri. İstanbul: Gül Matbaası.
- Razcynski, E. (1980). 1914'te İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat. Çev.: Kemal Turan, İstanbul: 1001 Temel Eser.
- Sunz, M. S. Y. (1977). Türkiye'nin Dört Yılı (1552-1556). İstanbul: Tercüman 1001 Eser.
- Tavernier, J. B. (1980). 17. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat. İstanbul: Tercüman 1001 Eser.
- Thevenot, J. (1978). 1655-1656'da Türkiye. İstanbul: 1001 Temel Eser.
- Yetkin, K. S. (1962). Selçuklu Kervansaraylarının Özellikleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yurdaydın, H. G. (1971). İslam Tarihi Dersleri. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını.
- Zillioğlu, M. (1969). Eviya Çelebi Seyahatnamesi. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Dr. Mehmet Özdemir, T. C. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Lisansüstü Programı yarı zamanlı öğretim üyesi.
E-posta: mehmetozdemir22@yahoo.com